

Radko
Polič

Kolonelica

Nekoč smo si pripovedovali svoje ljubezenske dogodivščine v partizanih. Martin Hren, naš nekdanji brigadni politični komisar, za katerega bi dali v tem pogledu, kot se reče, roko v ogenj, nam je povedal o sebi tole zgodbo.

Takrat sem bil pomočnik komandanta belokranjskega vojnega področja v Črnomlju, se pravi politični komisar področja in hkrati sekretar biroja partijske organizacije pri tej komandi. Sicer pa so me poslali na to manj pomembno mesto v zadnjih pomladanskih dneh 1944. leta, takoj ko so me razrešili s položaja političnega komisarja Gubčeve brigade. Pravzaprav so odstavili ves štab brigade, ker je brigada doživela v zadnjem času nekaj bolečih udarcev od novih domobranskih udarnih bataljonov, ki so nas na Dolenjskem zagrizeno in spretno napadali in nas načrtno odpravljali od poglavitne prometne žile med Ljubljano in Novim mestom. Meni so poleg tega očitali in zamerili, ker sem trpel v štabu familiarnost, pa tudi ljubezen med komandantom Andrejem in štabno tipkarico Miro, ki da je bila vsem okrog preveč na očeh. Zastopnik glavnega štaba, ki nam je ob navzočnosti politkomisarja korpusa v štabu naše 15. divizije, kamor so nas tisto popoldne na hitro poklicali, bral levite, je to poudaril, potem pa omilil s pripombo, češ da je to človeško in da zdaj že smemo takšne stvari dopuščati v primerjavi z nujnim asketizmom in strogostjo v tem pogledu v prvih partizanskih enotah, vendar vselej le s pravo mero. To je, kajpak, vprašanje morale in lika komunista, za to pa je odgovoren predvsem politični komisar, je poudaril in se za trenutek zapičil vame.

V zaledju, na osvobojenem ozemlju Bele krajine, kjer že pol leta, od nemške ofenzive prejšnje jeseni, niso videli sovražnega vojaka in jih je še spominjalo na vojno in na možnost, da se utegne zgrniti nanje še kakšna huda ura, le občasno oddaljeno pokanje kje na Hrvaškem prek Kolpe, pa sem brž trčil na številne zgodbe teh tako imenovanih človeških zadev. Moral sem se zelo potruditi, da sem le nekako zvozil po brzicah med čermi, ki so se mi kar venomer postavljale na pot. Na prvo stisko in past sem takoj trčil v svojem stanovanju.

Stanoval sem pri ženi trgovčiča s sadjem in zelenjavo, ki pa je bil, seveda v dneh po italijanski kapitulaciji mobiliziran in je po njenem pri-

povedovanju v petnajsti, belokranjski brigadi. Dokler se je brigada zadrževala v bližnjih krajih na hrvaškem Žumberku ali pa prek Kolpe okoli Vrbovskega in Ogulina, da se je dvakrat, trikrat mimogrede še oglasil doma, odkar pa se je bojevala v Suhi krajini in drugje po Dolenjskem, je prišel le še redki glas od nje. Stanovanjce je bilo pravzaprav podstrešno, vendar v novi hiši pa kar spodobno; le prav miniaturno je bilo: samo dve sobici, od katerih je prva rabila za kuhinjo in tedaj tudi za spalnico njej in hčerki, rojeni pred dvema letoma že pod Italijani, v drugi, kjer je bilo prostora samo za zakonski postelji, pa sem prenočeval jaz; soba je bila pravzaprav rezevirana za pomočnika komandanta področja.

Ko me je k njej pripeljal komandant mesta Črnomelj Johan in me predstavil kot novega stanovalca, me je Apolonija, kratko Polonca nadvse prijazno sprejela in z nenarejenim, privlačnim nasmehom pripomnila, da upa, da bo tudi meni všeč in ugodno pri njih, četudi da je kar najpreprostejša in skromna. Ko je odprla vrata v zakonsko spalnico z dvema posteljama, ki da je zdaj moja, se je trudila biti duhovita, rekoč, da ji je zelo žal, ker bo njena postelja vedno prazna, da pa smem, če to želim, tudi kdaj pa kdaj zaradi kratkočasnosti in spremembe zamenjati postelji. Ko sem se ob tem njenem čebljanju zazrl vanjo, sem začutil v njenih očeh komaj zaznaven nemir in zasanjanost, ki jo more pri ženski začutiti samo moški.

Pravzaprav ni bila nič posebnega, nikakršna izrazita ženska, niti lepa niti grda, nekoliko večje modre oči kot da je imela nekoliko izbuljene, kot jih imajo navadno tisti z bazedovko. Za svojo srednjo in prijetno postavbo je bila tudi nekoliko predebelušna za svoja leta, saj sva bila nekako enako stara, nekaj čez dvajset let. Po kratkih srečanjih ob večerih, ko me je kljub moji utrujenosti umela vsaj za kratko zadržati v svoji sobi, skozi katero sem moral, s kozarcem vina ali šilcem žganja, pa mi je postajala vse bolj simpatična, njene napake so začele bledeti, stopnjevati pa neka težko določljiva očarljivost, ki je očitno takšnim, po zunanosti nepomembnim ženskam prav prirojena. Zнала se je pogovarjati o vsakdanjih kot tudi o pomembnejših rečeh, čeprav je bila samo osnovno izobrazena trgovska pomočnica; ni bila primitivna, čeprav bi mogla biti, pa tudi vsakršni prostaščini se je znala izogniti, četudi sva se včasih približala pogovoru, ko mimogrede zabredeš v vulgarnost.

Sploh je bilo v najinih večernih kramljanjih vse več besed o spolnosti. O spolnosti tako na splošno, načelno bi rekel, kot tudi o najinih pogledih in izkušnjah v tem pogledu. V prvem hipu, ko se je tega dotaknila z ugotovitvijo, češ kako grda in nečloveška da je vojna in sploh ves ta divji vrtnec, v katerem smo se znašli, ker nas je tako nenadoma in neusmiljeno oropala vsakdanje sreče in nenazadnje tudi tiste, ki jo daje spolna ljubezen mladim ljudem, sem bil malce presenečen nad njeno odkritostjo o tej njeni stiski. Sam sem o tem dotlej v partizanih le redko premišljeval, pa tudi ljubezenskih doživetij ni bilo preobilo.

Zaradi naporov in telesne utrujenosti, dostikrat prav izčrpanosti, pa tako rekoč nenehne duševne napetosti in preobremenjenosti z drugimi dnevnimi nalogami in problemi to ni prišlo sprva človeku niti na misel, kaj

šele, da bi si bil zaželel. Tudi dokaj surovo okolje, v katerem smo v prvih mesecih partizanstva, še celo v prvi zimi 1941/42, živeli, ni prav nič spodbujalo takšnih misli in želj. Če je že kdaj v urah ali celo kakšnem dnevu sproščenosti nanesel pogovor tudi na to, je bilo to bolj podobno obešenjaštvu najbolj neugnanih med nami. Sicer pa ni bilo sprva med nami tako rekoč nobene partizanke, pa tudi med ljudmi po vaseh smo se zadrževali bolj redko, prav izjemoma, pa tako ni bilo za to niti poglavitne, da tako rečem, materializirane spodbude.

Pozneje, s pomladjo 1942, s tisto čudežno pomladjo, ki se je vsem partizanom, ki so jo doživeli, tako živo in nepozabljivo zapisala v srce, so se seveda tudi njihovi ljubezenski sokovi razživeli. Potreben je bil dodaten napor vseh poveljstev, zlasti pa vseh političnih komisarjev, da so zajezili in spravili v še razumno strugo strasti, ki jih je pomladna toplina tudi med partizani in partizankami budila in hranila z vedno novimi poživili. Poleg tega so v tistih aprilskih in majniških dneh partizanske vrste vsak dan naraščale, pa so se »stari partizani«, že močno in boleče razredčeni, tako rekoč izgubili v tej bučni in razigrani množici. V prvih političnih urah, ko je bil govor tudi o liku partizana, smo vselej poudarjali stališče, da nam breme in odgovornost boja, ki smo se mu zaobljubili in predali, ne dovoljuje niti ne omogoča, da bi se kdo ve kako na široko predajali temu ali drugim osebnim željam in nagnjenjem, kamor sodi v prvi vrsti ljubezensko čustvo in spolnost. Zvedeli so, da bodo morali biti vsi ljubezenski poskusi, ki jih bo v enoti zaznati, neusmiljeno v kali zatrti. Pa ne zato, ker ne bi spoštovali in visoko cenili teh človekovih čustev, temveč preprosto zato, ker to ni združljivo s trdo in ostro disciplino in posebno bojno pripravljenostjo, ki mora biti v partizanski enoti. Že to je hudo, ker slehernega vsak dan razdvaja in razkrajja misel na ženo, dekle, starše in druge najbližje, ki so ostali doma, v svojem kraju največkrat izpostavljeni vse ostrejšim okupatorskim ukrepom proti partizanskim svojcem, kaj šele, da bi si to breme nadel tu, neposredno, z nenehno bojznijo, da se ne bi ljubljenu drugu v prvem boju ne pripetilo najhujše. Najmanj, kar se utegne vsakemu zaljubljenemu paru dogoditi, bo, da bo vsak premeščen v kar najbolj odmaknjeno enoto. Da o navadnem ljubimkanju sploh ne govorimo!

Toda čustvom je težko, če že ne povsem nemogoče zapovedovati, posebno pa ne človekovim nagonom. Še dolgo sem bil začuden nad svojim doživetjem prav v tej vihravi pomladi; in lep čas se nisem mogel znebiti grenkega občutka krivde.

Takrat sem bil v 2. bataljonu zahodnodolenjskega odreda, bivšem bataljonu druge ali štajerske grupe odredov, ki je ob njenem odhodu na Štajersko ostal na Dolenjskem, namestnik komisarja bataljona. Proti koncu junija, takoj po ustanovitvi odreda v okviru nove pete ali dolenske grupe odredov, so sklicali vse bataljonske in četne politične komisarje na posvet v poveljstvo odreda v nekdanji kočevarski vasi Smuki ob cesti Dvor—Kočevje. Z dvodnevne posveta se nismo vračali v naš bataljon s taboriščem v gozdovih Kremenjka nad vasjo Sela Šumberk po cesti skozi Suho krajino in prek Krke pri Zagradcu, koder smo prišli na posvet, marveč prek Dvora

in Frate. Po tej poti so šli nekateri tovariši iz sosednjega 3. bataljona — njegova naloga je bila predvsem blokada italijanske posadke v Žužemberku — pa smo se jim zaradi družbe priključili. Namignili so nam, da bomo v dvorskih zidanicah gotovo deležni kakšnega kozarca dobrega, kislega vina, pa še morda grizljaja klobase in slanine, če že bomo naleteli na pridnega vinogradnika pri škropljenju ali pri prahi. Vrvež na Frati pa da si je tudi vredno ogledati.

Na Frato smo prispeli šele z mrakom dobre volje in rahlo okajeni, vendar le toliko, da je to težko kdo opazil. Skozi vinograde na strmem pobočju nad ozko dolino Krke pri Dvoru smo se vzpenjali znatno dlje, kot bi bilo potrebno. Ustavili smo se kar pri treh, štirih zidanicah, kamor so nas povabili domačini. Eden od političnih komisarjev iz sosednjega bataljona je bil doma iz teh krajev, pa se je z večino ljudi, ki so bili tega dne v vinogradih, poznal. Seveda smo z njimi za vračilo za gostoljubnost pridno politizirali, po komisarsko jim razlagali in jih preučevali, pa tudi prisluhnili njihovim razmišljanjem, pripombam, vprašanjem, pa tudi kritikam in tožbam.

Ko se je izkazalo, da v gozdarski koči na Frati to noč ne bo prevelike stiske za prenočevanje, smo se odločili, da ostanemo in se napotimo naprej s prvo zoro po jutranjem hladu in ko se bo že videlo. Navadno je bila kočica preobljudena, pa tudi prednost so imeli v njej terenci iz novomeškega okrožja, kadar so se mudili v teh krajih. Skozi Frato pa je tako in tako peljala poglobljena partizanska pot zahodno od Krke, potem ko ta zelena in skrivnostna dolenska reka pri Soteski hitro zavije proti severu, proti Savi pri Brežicah. Zato se je na Frati zagotovo vsaj za kratko ustavil vsak popotnik na tej partizanski cesti!

Ravnokar smo se pripravljali na prenočevanje — po tenki plasti že močno povaljane slame smo razprostrli šotorska krila, nekateri so že legli, ne da bi se bili po preizkušeni partizanski navadi sezuli, četudi so nam zatrjevali, da je na Frati za zdaj povsem varno — ko je bilo slišati prihod novih partizanskih nočnih potnikov. Med glasovi, ki so prišli do nas, so bili tudi ženski. Seveda nas je takoj prešinilo tisto nedoločljivo in vedno vnovič presenetljivo vznemirjenje, ki prevzame moškega ob nenadni pojavi ženske v bližini. Takoj smo postali živahnejši, povsem budni, čeprav so se nekateri popred že povsem umirili in bi bili v naslednjem trenutku zaspali.

Kmalu po njihovem prihodu je ena, ki smo ji mogli v soju junijske poletne noči v okviru odprtih vrat razpoznati samo obris, pobarala s praga, ali je v sobi še kaj prostora. Prvi se je znašel in oglasil Jakec, komisar naše 3. čete, češ da ga je še za tri, štiri dobre srednje komade, samo pohitijo naj; če ga bodo zbudili, je zagrozil, bo prvega, ki mu bo prišel pod roke, razčtetil.

Bili so štirje, dva tovariša in dve tovarišici. Brž so si tiho in z vajenimi kretnjami pripravili ležišča, se razpravili in legli. Zbudilo mi je pozornost, da so se sezuli in tudi delno razpravili, kar je pričalo, da so najbrž terenci. Kot je bila navada, jih ni nihče sredi noči spraševal, kdo so in odkod in kam jih pelje pot. V naši skupini nas je bilo pet, pa sem čisto po naključju ležal proti sredini kot zadnji, tako da je moral nekdo od prišlecev leči tesno

k meni. Čeprav me je pogovor med Jakcem in neznanko prijetno vznemiril, mi je bilo zdaj pač vseeno, kdo se bo ulegel zraven mene; v naslednjih trenutkih bomo tako in tako vsi trdno zaspali.

Nenadoma pa sem bil čisto buden, napet in poln pričakovanja. Pa ne zato, ker se je tesno ob meni ulegla ena od tovarišic, temveč zato, ker je očitno nakazovala, da želi svoje vzbujenje deliti z menoj. Ulegla se je tako tesno k meni, kolikor se je le dala; kot po naključju je s svojo odejo — jaz sem bil tako in tako brez nje, odet samo z lažjim plaščem, črnim hubertusom, ki sem ga imel tudi poleti vedno s seboj — pokrila tudi mene tako, da sva bila pravzaprav pod isto odejo. Ko jo je poravnala tudi nad menoj, je nato levo roko, ki jo je hitro potegnila pod odejo, prav tako kot po naključju položila čezme, ne, tesno me je prižela k sebi. Večidel smo ležali vsi na desnem boku, kot smo se pod silo razmer že navadili; največkrat smo bili pri prenočevanju na tesnem, primanjkovalo je šotorskih kril, odej, marsikdo je prišel v partizane brez vsega, le s tem, v kar je bil oblečen, pa nam je zlasti pozimi in sploh v hladnih dneh še posebno prijalo, da smo spali drug ob drugem kot sardine v škatli in se obračali na povelje.

Prsti njene roke so se začeli nežno, komaj zaznavno poigravati na mojem trebuhu. Polagoma so postajali vse izrazitejši in krog njihovega nemega plesa se je širil; zdaj so se vzpeli proti prsim, da bi takoj zatem v polkrogu prek desnega boka odtavali proti dnu trebuha, se drhte približali mednožju, pa se brž, kot bi se prestrašili nevarnosti, ki se je nadvila nad njimi, umaknili na varnejši konec. Vendar le za hip, zakaj spet so postali drznejši, se lotili gumbov na mojem vojaškem suknjiču in jih spretno in hitro odpeli, ga razprli, kolikor se jim je zdelo potrebno, in že poplesavali po srajci, da bi razpeli še njo, in se umirili na kosmatinju mojih prsi. Toda, ne! Očitno so se ustavili le toliko, da so si nabrali poguma za nadaljnji, odločilni naskok.

Tedaj naju ni moglo prav nič na tem svetu več zadržati. Za delič sekunde sem še prisluhnil po sobi, ko pa se mi je zazdelo, da vsi že trdno in mirno spijo, sem se previdno in obzirno obrnil na levi bok z licem v lice nočni neznanki.

Ko so me moji ob prvem svitu novega poletnega dne prebudili iz najtrdnejšega sna, sem se ovedel, da sem spal le kratko, dosti prekratno, vendar sem se kot vselej v partizanih, kadar so me sredi noči zbudili, takoj dvignil, zvil hubertus in ga zataknil za usnjeno komisarsko torbo. Tokrat sem se še posebno potrudil, da ne bi z najmanjšim znakom utrujenosti, nezadostne naspanosti ali česa drugega izdal svojega nenavadnega nočnega doživetja.

Ko smo tiho zapuščali sobo, sem se še enkrat uzrl po štirih neznanih nočnih potnikih, s katerimi smo to noč drugovali na skupnem ležišču; vsi so še trdno spali s snom, ki je ob takšni najzgodnejši jutranji uri ob visokem poletju, ko se ozračje vsaj malce ohladi, najslajši, ona pa je bila pokrita z odejo prek glave. Tako ji nisem za slovo videl niti obraza, kar me je potrla, saj je z menoj odhajal samo spomin na najino nepozabno ljubezensko noč. Takó blizu sva si bila in vendar nedosežno daleč; drug drugemu

kot zvezda repatica, ki se iz neskončnega vesolja drveč za hip približa planetu, nato pa za vselej spet utone v neskončnosti. Pozneje, še preostala leta partizanstva, sem se zlasti ob nepričakovanih srečanjih z novimi in novimi ženskimi obrazi nemirno zaziral vanje, če ne bi med njimi nenadoma odkril njenega.

Pravzaprav se je ta sen poletne noči s Frate tako močno zarezal vame, da sem se še dolgo časa počutil kot poraženec, ki kar ne more in ne more priti do sape ter vidi strahove tudi tam, kjer jih ni. Do tovarišic v svoji enoti sem postal še bolj zaprt in uraden kot dotlej po starem pravilu, da se še celo s svojimi podrejenimi ne spuščaj v prepovedane igre. Pa tudi drugod, na kakšni vaški zabavi po kakšnem našem mitingu, ko smo zaplesali z domačinkami in sem takoj spoznal kakšno, ki bi bila brez veliko prigovarjanja pripravljena oditi z menoj v temo, sem potlačil v sebi slo, čeprav sem jo s časom vse teže premagoval. Tja do italijanske kapitulacije pa se mi je to vendarle posrečilo!

Tistega nepozabnega 9. septembra, ko sem še z nekaterimi iz naše Gubčeve brigade tako rekoč pritekkel s Trške gore v Novo mesto, kjer smo se pomešali med številne poražene in odhajajoče italijanske vojake, med partizane in aktiviste, ki so tudi z drugih strani v večjih ali manjših skupinah vreli v mesto, in med navdušene meščane in meščanke, ki so nas kar venomer ustavljali, objemali, poljubovali in nas zasipali s cvetjem, cigaretami ali kakšnimi drugimi drobnarijami, pa sem si dejal, da bom kar odprl vse svoje zapornice za to prvo veliko doživetje v tej vojni in pustil vsem tokovom, naj stečejo kamor že.

Kot odgovoren za agitprop v štabu brigade sem prihitel v mesto predvsem z namero, da pridobim čimveč papirja, tiskarske barve in drugih potrebščin za tiskanje brigadnega glasila in sploh za propagando in kulturno-prosvetno delo v brigadi in med prebivalstvom, kjer se je zadrževala naša enota. Tudi kakšno dobro harmoniko sem nameraval stakniti za našega brigadnega muzikanta, zakaj svojo je pred kratkim zahajkal, pa si jo je odtlej sposojal, če je že v vasi, kjer smo se ustavili in pripravili miting, naletel nanjo pri kakšnem vaškem harmonikarju.

Tega dne se ni dalo kajpak glede tega prav nič pametnega ukreniti. Zato sem se preprosto vključil v množico, ki je valovila po mestu, s trdnim upanjem, da se bo vse do drugega dne že toliko uneslo, da bo moč koristno opraviti, za kar sem prihitel v mesto. Popoldne je bil v središču mesta velik političen shod, na katerem je bil poveljni govornik Boris Kidrič-Peter; njegova pametna in ognjevitna beseda nas je vse razvnela do najvišje možne mere; vsi smo bili preprosto srečni, da nam je bilo dano doživeti ta dan, ta trenutek. Postali smo si vsi nekako zaupljivi in blizki kot otroci, ki še ne poznajo hinavščine, pravil lepega vedenja in vsega drugega, v kar se je človek dostikrat po nepotrebem okomatal in zauzdal. Pa saj je to bilo navsezadnje tisto, k čemur smo težili partizani z neko prvinsko nagnjenostjo, v katero nas je usmerjal marksizem, katerega smo večidel kot komunisti enačili predvsem s humanizmom.

Med shodom sva s štabnim kurirjem Grčo, ki me je pospremil v mesto, da mi bo v pomoč, če se bova vračala s kakšnim dragocenim tovorom, ki ga bova kar sama odnesla, znašla poleg skupine Novomeščank, ki so po vsem videzu in vedenju sodile bolj v mestni vrh. To so najbrž žene odvetnika, zdravnika, notarja, sodnika, davkarja . . . sem ugibal in se s tem zabaval. Vse so bile pokrite s triglavkami in titovkami, ki so jih očitno pretečeno prevratno noč na hitro sešile, z velikimi, žarečimi rdečimi zvezdami na njih; okoli vratu so večidel imele rdeče rute ali vsaj takšne z rdečim nadihom, nekatere so bile tudi v hlačah, da bi še bolj poudarile svojo partizansko privrženost ali morda celo vratolomno željo, da bi se kar pridružile najbližji partizanski enoti.

S tisto, ki sem si jo izbral po svojem okusu, sem se začel pridno spogledovati. Vračala mi je vse daljše poglede ter se mi vse prijazneje in zapejljiveje nasmihala. Po shodu, ko se je začela množica razhajati s trga na vse strani po ozkih ulicah, kot bi iz velike posode voda odtekala po številnih ceveh, in so se tudi razigrane in domoljubno razvnete ženske iz moje soseščine začele poslavljeti druga od druge, sem se ji brez obotavljanja približal in jo ogovoril. Tokrat nisem čutil v sebi prav nobene ovire ali pomisleka, da tega ne bi storil, pa tudi nobene bojazni, če bi me zavrnila. Spotoma, ko sem jo pospremil, sva si obljubila, da se zvečer ob osmih zagotovo snideva na prireditvi, ki so jo na koncu shoda napovedali in nanjo vabili meščane; nastopili bodo partizanski kulturniki iz 15. divizije s sodelovanjem domačih pevcev in drugih, po programu pa bo partizanska zabava s plesom.

»Oh, kako nestrpno bom čakala na najin prvi ples«, je zagostolela, ko sva se pred vhodom v njeno hišo blizu mosta čez Krko poslovila. »Tudi jaz«, sem ji vroče zagotovil.

Ko sva se drugo jutro niti ne preveč zgodaj s kurirjem Grčo sešla pri mostu, kot sva se prejšnji večer dogovorila, me je premeril od nog do glave, kot bi se hotel prepričati, če sem še cel in čil. Pa sem kar bil, in še kako! Saj sem pravkar pozajtrkoval pet jajc na oko, pečenih s slanino, z veliko skodelo bele kave in z goro belega kruha. Sprva sem se vsaj zaradi lepšega branil tolikšnega razkošja v prikupni svetli kuhinji, ki me je v hipu spomnila na našo doma, ki sem jo pred dvema letoma nanagloma izgubil in je ni bilo več, saj so moje pred dobrim letom odgnali v internacijo, v našem stanovanju pa so se, kot je bilo slišati, izmenjevali italijanski oficirji s svojimi priležnicami, pa mi je umela Francka — tako je bilo moji novi staniki ime — brž razpršiti vse pomisleke in prvo nelagodnost. Da, tisto nelagodnost, ki jo občuti vsak ljubimec, ko mora po ljubezenski noči v stanovanju svoje žrtve nekako odigrati mir in pokončnost zmagovalca, četudi ni v njem prave spokojnosti in stabilnosti; kakor koli si že prizadeva in se trudi, da bi zatrl v sebi kali slabe vesti in občutja tatu tuje sreče, se nikomur čisto do kraja to ne posreči. Ker pa je bila povsem naravna, vrtela se je okoli mene in mi stregla, najprej v kopalnici, ko sem se obril z brivskim priborom moža — že prej mi je povedala, da je že več kot leto dni v italijanski internaciji — se nato oprhal, kar je pomenilo posebno doživetje za partizana, ki se še

nedavno ni sezuval po več dni zapored, nato v kuhinji, ko mi je pripravljala zajtrk, me zatem venomer spodbujala k jedi in me spraševala, če bi še to in ono, sem se še sam sprostil in odgnal od sebe zadnje temne oblačke z neba svoje vesti. Pravzaprav pomeni, sem zadovoljno pomislil, da je bilo vse v tej živi, bogati in napeti noči, kar je zdaj za nama, dobro dejanje!

Ob slovesu mi je hotela vsiliti še izdatno popotnico, pa sem se je le odbranil, češ da se nerad po nepotrebnem obtežujem, saj je že dovolj orožje in drugo, kar moramo nujno obešati nase. Ko sva se za slovo objela in poljubila, mi je zabičevala, da se moram zagotovo še oglasiti, kadar me bo pot spet pripeljala v mesto. Pa sem se res. Kakšen dan pred 21. oktobrom, ko so Nemci tudi na naši fronti sprožili ofenzivo in istega dne dopoldne že pridrli s tanki in motorizacijo iz Kostanjevice v Novo mesto, vendar je bil njen mož, gimnazijski profesor, že doma; pred kakimi desetimi dnevi da se je vrnil iz internacijskega taborišča Treviso v Furlaniji, zdaj pa da dela kot referent za mobilizacijo konj na komandi novomeškega področja. Predstavila me je kot znanca in partizanskega prijatelja iz tistega nepozabnega prvega dneva po italijanski kapitulaciji, nato nama je on pripovedoval, kako so ta dan doživeli v taborišču.

Pri Apoloniji v Črnomlju, kjer sem, kot sem že povedal, stanoval, sem brž odkril precej podobnosti s Francko. Ljubezensko razmerje, ki se je med nama kar hitro razvilo, odkar sem se naselil pri njej, je doživljala prav tako naravno in kot nekaj samo po sebi umevnega. Po prvi noči, ki jo je prebila pri meni v svoji zakonski postelji, se je zjutraj, ko sem odhajal na delo v komando področja, vsa lahkotna in prežarjena od zaužite ljubezni lotila drobnih dnevnih hišnih opravil in se poslovila od mene z istim pogledom, kot se je najbrž od moža, ko je še nedavno ob jutrih hitel odpirat zelenjavno trgovnico sredi mesta, češ priden bodi, dobro delaj, misli name in prav tako z veseljem pričakuj noči, ko bova spet v postelji, kot jo bom sama.

Res se je to najino razmerje nekako ustalilo, kot da sva mož in žena. Sprva me je seveda to motilo in sem si nekaj dni zapovrstjo dopovedoval, da ni prav in moram še tega dne odločno pretrgati ter ji razložiti, naj spet raje spi pri hčerkici v kuhinji. Zvečer pa, ko se je zavrtila okrog mene in me je njena poudarjena ženskost spet na mah omrežila, sem bil vnovič čisto mehke in še pomislil nisem, da bi jo zavrnil, ko se je razpravila pred menoj in se ulegla k meni.

To bi bilo gotovo trajalo kar do pozne jeseni 1944. leta, ko so me spet premestili iz zalednega poveljstva v operativno enoto, za političnega komisarja nove brigade VDV na Štajerskem, če ne bi srečal nje — kolonelice.

Pravzaprav je bil tega kriv komandant mesta Johan. Že nekajkrat pred večerom, ko sem jo prvič ugledal in me je v hipu prevzela, me je vabil k sebi na kakšen »guč«, kot je imel navado reči. Po poklicu je bil rudar iz Trbovelj, prijeten, črn fant srednje postave, pa težji invalid na desni nogi od rane, ki jo je pred letom staknil nekje v savinjskih hribih. Ko se je tolikanj pozdravil, prikrit pri hribovskem kmetu, da je mogel s palico na pot, so ga poslali prek Save na Dolenjsko, najprej v bolnico na Kočevskem

Rogu, da so ga zdravniki, kolikor so mogli, do kraja »sflikali«. Nato je bil nekaj časa komandir osebja za bolnišnični blok, kjer se je dotlej zdravil, vendar mu je kmalu postalo dolgočasno, pa je čedalje vztrajneje prosil, naj ga premestijo kam, kjer je več življenja. In tako je prišel kakšen mesec pred menoj v Belo krajino.

Čeprav ni bil kdo ve kako zagnan delavec — to si je kot invalid tudi nekako smel dovoliti — je bil kar dober komandant, imel je rad red in disciplino pri hiši, to pa je pri podrejenih dosegal z neposrednostjo, največkrat s preprosto besedo in s čim manj ceremonij. Če ni šlo drugače, je po rudarsko zaklel in opravil na hitro brez dosti besed. Za svoj zunanji videz je zelo skrbel. Rad se je lepo oblačil, tako rekoč vsak dan je imel svežo srajco, čevlji — škornjev zaradi invalidne noge ni mogel obuvati — so se mu vsako jutro bleščali, vsak dan je bil obrit in nadišavljen s skrbno negovanimi brčicami. To je bilo, seveda, v njem, tam v zaledju, kjer je življenje steklo že kar vsakdanje, pa si je mogel to privoščiti. Vendar bi bilo to tudi tam teže, pa če bi se še tako potrudil, ko ne bi bilo Berte.

Že takoj prvi večer, ko sem bil njun gost, sem sprevidel, da povsem živita kot mož in žena in da tega tudi ne prikrivata. Tudi predstavil mi je manjšo, ljubko rjavolasko kot »svojo Berto«. Pri njej se je prav tako naselil kot komandant mesta kot jaz pri Apoloniji, se prav tako hitro z njo spečal, vendar je bila razlika v tem, da je bila Berta sama, pravzaprav vdova, čeprav še ni vedela čisto natanko, če je mož resnično že mrtev. Johan mi je zatrjeval, da se bosta z Berto vsekakor takoj po koncu vojne poročila; če bi se izkazalo, da mož še živi, se bo pač ločila od njega.

Berta je zanj skrbela in se z vsem srcem trudila, da bi se dobro počutil. Odtod njegove sveže srajce, vselej zlikane hlače, očiščeni in svetleči se čevlji, sploh ves videz urejenosti in zadovoljstva. Johan nam je to čisto preprosto in kar naravnost utemeljil, češ da je šele pri njem spoznala, kaj je pravi moški. Čeprav je očitno privlačeval tudi druge ženske v mestu, se ni nikoli spozabil in ji je vsepovsod izpričeval svojo navezanost in zvestobo. Vsi, ki smo ju spoznali, še celo vsi tisti, ki smo bili pogosto deležni privlačnosti in gostoljubnosti njunega doma, smo se z njima veselili njune sreče. Da jima je le ne bi vojna, ki ji še kar ni bilo videti konca, ne pretrgala ali že kako skazila, sem večkrat pomislil, ko sem ju opazoval, kako se obožujeta!

Poleg tega milega ozračja, ki ga je izžareval njun dom, sta oba imela rada družbo; venomer sta morala imeti okoli sebe znance in prijatelje. In tako je postalo Bertino stanovanje vablivo shajališče partizanov, ki jih je pot za dlje pripeljala v mesto. Tu si srečal vojake s komande belokranjskega vojnega področja in s komande mesta, ki so se zdeli Johanu primerni, da jih uvede v njuno svetišče, pa oficirje, učitelje iz partizanskih šol, ki so delovale v mestu, kulturnike, pa te in druge aktiviste, sploh zelo pisano družino; eni so se oglasili samo enkrat, nekateri tudi čisto po naključju, ker jih je pač pripeljal nekdo izmed stalnejših obiskovalcev, določen krog pa je bil bolj stalen, nekateri so prihajali tako rekoč vsak večer, kot da so postali

že nepogrešljiv kos, brez katerega bi ne bilo stanovanje povsem popolno. Sam sem bil tudi med temi.

Povedati namreč moram, da so sodile poleg gospodarice Berte v njeno stanovanje kot stalen okras, ki nas je predvsem privlačeval, še dve njeni znanki, predvsem pa študentka Helena, lepa Helena, kot smo ji rekali.

Takoj me je vsega prevzela, ko mi jo je Johan ob prvem obisku predstavil in sem se mogel nekoliko dlje in pozorneje zazreti vanjo. Bila je moj tip, da tako rečem: rjavolaska, skoraj že črnih las, temnejše polti, da se je zdelo, kot da je vselej vnovič zagorela od sonca, lepih, mirnih, zamolklo rjavih oči, z ravno pravšnim nosom in polnimi, čutnimi usti, lepa ženska pač, ki neustavljivo pritegne pozornost vsakega moškega in ga vznemiri.

Zaradi nje sem ostal že ob prvem obisku precej dlje, kot sem nameiral in kot bi bilo spodobno. Sploh sem prišel bolj zaradi Johana, da ga ne bi užalil, ko me je že toliko vabil, s trdnim sklepom, da se poslovim prej ko bo mogoče. Potem pa tako! Bilo je že močno čez polnoč, ko sem se le iztrgal iz nevidne mreže, ki me je, to sem dobro čutil, vse tesneje ovijala. Vsi drugi gostje — ta večer jih niti ni bilo dosti — so že odšli, le midva s Heleno sva še ostala. Sicer pa je ona, kot sem razbral, dostikrat, zlasti če je že bilo pozno, prenočila kar pri Berti.

Drugi dan sem že sam iskal priložnost za srečanje z Johanom. Pohitel sem po službenem opravku na komando mesta, pa sem se po pogovoru s pomočnikom o nekih partijskih nalogah oglasil še pri njem. Kot vedno me je sprejel in pozdravil preprosto in sproščeno, me brž pobaral, ali mi je bilo sinoči všeč pri njih; ko sem pritrdil, me je povabil, naj pridem zvečer spet. Da sta mu to Berta in Helena zame še posebno naročili. »Helena je kar dobra baba, kaj«, se je po rudarsko zahahljal in me prijateljsko potrepjal po plečih.

Odtlej sem bil pri Berti »kuhan in pečen«, kot pravimo. Še čez dan, zdaj dopoldne, včasih popoldne, ko me je že pot pripeljala mimo ali pa sem si jo tako naravnal, da me je, sem se včasih oglasil le toliko, da jo pozdravim, vselej pa je bilo, seveda, namenjeno Heleni. Pogosto sem imel srečo, da sem jo tudi ob teh iznenadnih obiskih dobil tam, včasih pa je ni bilo, pa sem odhajal razočaran in nemiren, vsakikrat pa tudi vse bolj ljubosumen. Morebiti je prav zdaj s kom drugim, sem si vse pogosteje umišljal in trpel.

Kmalu sem se ovedel, da sem zaljubljen vanjo, ne, prav zatrapan do ušes in še čez. Ona pa se je, toliko sem bil še priseben, da sem to uvidel, poigravala z menoj. Videti je bilo, kot da se še ni čisto odločila, kako daleč se bo spustila pri meni. Okoli nje so se vrteli kajpak še drugi; ko sem prišel mednje, je veljal za njenega poglavitnega miljenca, če že ne za ljubimca, kapetan Marjan, strojni inženir iz Ljubljane, tedaj predavatelj za inženirijo v oficirski šoli pri glavnem štabu.

Nenadoma in kar malce nepričakovano se je odločila zame. Pred tem večerom se nisva videla že nekaj dni. Med tako imenovano julijsko ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju Žumberka in Bele krajine iz smeri Karlovca sem bil z našimi zalednimi enotami na položajih ob Kolpi med Adle-

šiči in Metliko, kjer smo zasedli obalo reke z nalogo, da zadržimo prvi nalet sovražnika, če bi jo poskušal prekorati in tudi tu vdreti v Belo krajino. Čeprav pri nas ni bilo pravih bojev, samo občasno obstreljevanje patrolj prek reke, smo se vrnili v Črnomelj utrujeni in zadovoljni, ker sovražniku zaradi naših in hrvatskih brigad ni uspelo ogroziti našega polglavnega osvobodjenega ozemlja.

Zvečer sem pohitel k Berti. Tam je bilo še bolj veselo in sproščeno kot drugokrat, saj se je tudi Johan pred nekaj urami vrnil s fronte, pa tudi drugi stalni obiskovalci so še kar prihajali na vrata, kot da so se hoteli sprostiti po nekaj dneh napetosti in negotovosti med sovražnim vdorom. Helena je prišla pozneje kot navadno, potem ko smo bili vsi ostali tako rekoč že zbrani. Ni povedala, kaj jo je zadržalo, zdelo pa se je, kot da je hotela namerno poudariti svoj prihod.

Bila je v svetli poletni obleki, posuti z redkimi rdečimi cvetovi, tesno oprijemajoči se telesa tako, da je prišla njena vitkost z vsemi črtami še bolj do veljave; ogrnjena je bila s sinjim pledom. Ko bi bila imela v temnih laseh še rdečo cvetico, vrtnico, nagelj ali mak, bi bila kot špansko ali meksikansko dekle iz filma, ki nenadoma stopi v glasni vrvež krajevnega bara med številne moške, pa v hipu povzroči popolno tišino in desetero vročičnih oči, široko in nepremično zazrtih vanjo.

Ta večer je izbrala mene, da sem jo kratkočasil in ji dvoril. Kapetana Marjana ni bilo, očitno še ni mogel iz svoje enote. Sicer pa je zatrjevala, če si jo o tem zaupno povprašal, da se pač z Marjanom zabava, kot se že z marsikom med nami. Potemtakem smem upati tudi jaz, so spraševale moje oči, njene pa kot da niso povsem zavrnile te moje vse bolj neustavljive in nestrpne želje. Tokrat smo tudi malo več pili kot drugokrat; Berta je v proslavitev zmage bolj radodarno nosila na mizo lahko in pitno belokranjsko vino, ki je pa kar pridno lezlo v glavo. Helena navadno ni pila vina, češ da ji ne prija kislina, temveč žganje, slivovko, tropinovec, droženjko, sadjevec, kar je že bilo trenutno v Bertini zalogi. Zmanjkalo pa ni pri njej nikoli ne vina ne žganja, kot da bi bila lastnica čarobnega sodčka! Res je imela v bližnjih gorica vinograd, žganje pa je, ko je porabila svojega, zlahka dobila pri sosedih. Sicer pa se nam je tako in tako zdela ta dobra in mila Bela krajina glede svojih zalog zase in za partizane kot resnična skrinja in sod brez dna!

Ko sem se kmalu po polnoči začel poslavljal, sem bil kar precej vinjen in razvnet, da bi bil gore premikal. Čeprav sem se v dneh, odkar sem se približeval Heleni, odmikal Apoloniji, sem zdaj pomislil nanjo z nežnostjo in se veselil srečanja.

Tedaj pa se je na hitro in nepričakovano odpravila domov tudi Helena. Sprva je kazalo, da bo prenočila pri Berti kot navadno, kadar smo se zadržali dlje v noč. Tudi Berta ji je prigovarjala, naj ostane, pa se je izgovorila, da mora na zrak; pot v poletni noči ji bo kar prijala, je zatrjevala, pa tudi doma da ima že zgodaj zjutraj opravke. Tovariš komisar me bo pospremil, mar ne, se mi je priporočila s skrivnostnim smehljajem. Ne sprašuj, bi najraje zavpil in zavriskal od nepričakovane sreče, popeljal te bom v

toplo poletno noč, daleč, daleč, za zmerom, zmerom... se mi je prelivalo po vročični glavi.

To nepozabno julijsko noč je postala Helena moja ljubica. Po mesečini, ki je ovila krajino v svoj nežni, svetli pajčolan, sva odtavala iz mesta med trave, ki so tiho izdihale čez dan nabrano toploto, pa na rob gozda, kjer se je med travo že mešala visoka praprot. Z nožem sem jo hitro narezal več naročij in nama pripravil prostrano, mehko ležišče, ki sva ga pregrnila z mojim suknjičem in njenim sinjim pledom. Šele s prvim jutranjim svitom sva se vrnila v mesto.

Johan se je oglasil pri meni na vojnem področju šele čez nekaj dni, kot da mi je hotel podariti v prihodnjih poletnih nočeh polno prgišče neskajenih ljubezenskih užitkov. Takoj sem postal pozoren, ker je bil nekako drugačen kot navadno. Kaj ga le teži, sem pomislil, saj je sicer vedno tako sproščen, nasmejan, poln domislic, ki jih beli z rudarskim žargonom?

»Očitno mi imaš nekaj resnega povedati, Johan,« sem mu priskočil na pomoč.

»Res«, je takoj odvrnil in se usedel k pisalni mizi nasproti mene, »o Heleni ti moram nekaj povedati.«

V hipu sem se ves napet pričakujoče zazrl vanj: »Se ji je kaj zgodilo?«

»Ne, ne, z njenim počutjem je vse v redu, za nekaj drugega gre. Kako bi rekel,« je nadaljeval, »hotel bi te le prijateljsko opozoriti, da je imela Helena Italijane. Pravzaprav samo enega, tukajšnjega komandanta polka, kolonela, zato se je je v mestu prijelo ime kolonelica. Tako ji pravijo še danes.«

Ker mu nisem zaradi prvega presenečenja nad to nepričakovano novico segel v besedo, je kar nadaljeval: »Ne ženi si tega preveč k srcu. Če je nismo doslej obesili, se ne bo tega čez deset let, če se bo vsaj malo potrudila, nihče več spomnil; ker je lepa, ji nihče ne bo za to prav nič računal, kot pravimo.«

»Zakaj pa si me prišel opozorit, če misliš, da je stvar tako preprosta?«

»Sam ne bi delal iz tega res nobenega cirkusa. Spala je s kolonelom, zdaj spi s teboj, medtem je morebiti še s kom; če ne bo obstala pri tebi, bo za teboj zagotovo še z marsikom, dokler se ne bo pri nekom ustavila. Takó je pač v življenju. Vse tiste babe in druge, ki si ob tem brusijo jezike, pa bi poslal v božjo mater.«

»Vendar sam veš, da pa v resnici ni tako in vsaj trenutno tudi ne more biti«, sem mu pomagal k nadaljnji misli.

»Saj to je ta hudič«, je nadaljeval. »Pravzaprav me je Berta nagovorila, naj ti povem. Ženske imajo o teh rečeh res boljši nos. Pravi, kako že po mestu regljajo, da je kolonelica še v tople posteljo po kolonelu spustila partizanske komisarje.«

Najprej sem se pogovoril z Berto. Povedala mi je o Heleni še to, o čemer je sodila, da še nisem vedel. Tudi mi je povedala, kako se ji zdi, da se je resno zaljubila vame; tako nežne in zasanjane, kot je te zadnje dneve, odkar hodi z menoj, še ni poznala. Tudi o otroku da govori, da bi ga zdaj, ko gre vojna h koncu, kar ohranila, če bi se že primerilo.

Ko sva se zvečer pri Berti sešla in naju je Berta takoj odpeljala v njeno spalnico, da naju ne bi nihče motil, sem videl po njeni bledici in napetosti obraza, kar jo je po svoje še polepšalo, da ve, kaj sta mi Johan in Berta povedala.

»Zakaj mi nisi povedala sama?« sem jo vprašal.

»Vem, morala bi ti; oprost, ker ti nisem. Preprosto sem se vdajala misli, da je vse to že za menoj in da sem bila že dovolj kaznovana in ponižana.«

»Kako, kaznovana?« sem bil radoveden.

»No, ravno kaznovana ne. Zdi se mi pa, da smem šteti za neke vrste kaznen to, ko so prišli partizani takoj po odhodu Italijanov pome in me skozi celo mesto odgnali na prisilen zdravniški pregled.«

O tem sem prvič slišal, pa me je zanimalo, kako je bilo. Podrobno mi je opisala, kako so v mestu — govorili so, da po naročilu okrožnega sekretarja — takoj zatem, ko so partizani vkorakali, privedli najbolj znane ljubice italijanskih oficirjev in vojakov h krajevemu zdravniku, on pa da je bil vendarle toliko uvideven, pa je resnično pregledal samo tiste, ki so to same želele, za vse ostale pa kar tako potrdil, da so zdrave. Ko je odhajala od zdravnika, je morala preslišati marsikatero psovko; »italijanska kurba« je bila še med najbolj nedolžnimi. Nekaj dni zatem je doma trepetala od strahu, da bo zdaj spet na vratih oborožen partizan z zahtevo, naj gre z njim. Takrat, ko so jo trije partizani odpeljali k zdravniku, je bila prepričana, da je to njena zadnja pot. Šele po kakšnih štirinajstih dneh, ko je življenje v osvobojenem mestu tako rekoč že povsem steklo v vajenem dnevnem utripu, si je upala spet na cesto in k Berti.

»Pustimo, če je bil ukaz o zdravniškem pregledu ravno najbolj pameten in ustrezen. Bolj me zanima, če si sploh kdaj doslej občutila in doumela, da je bilo tvoje ljubimkanje z italijanskim kolonelom najmanj lahkomišljeno in nečastno dejanje, pravzaprav pa zločin nad lastnim narodom, ki zasluži splošen prezir?«

V meni se je samodejno prebudil politični komisar, zato sem kar nadaljeval: »Glej, ko je ta tvoj kolonelo pred dvema letoma med splošno ofenzivo proti partizanom in sploh proti slovenskemu ljudstvu, ki se je z osvobodilno fronto postavilo okupatorju po robu, divjal s posebno skupino divizije Isonzo okoli Novega mesta in tu po Beli krajini, pobijal, požigal, vlačil partizanske družine v internacijo, se je v dnevih prediha vračal sem v mesto, da se vsaj kratko razvedri predvsem s teboj. Nisi takrat v bližnjih vaseh videla ognjenih zubljev in visokih stebrov črnega dima zanetenih kmečkih domačij, nisi slišala krikov in joka otrok, mater, vseh nebogljenih ljudi, ki so jih dovažali in zganjali v mesto s culami in svežnji najnujnejšega, pa nato odvažali z vlaki v neznano tujino? Si, prav gotovo si, toda vse to si odganjala od sebe kot odganja potan človek v poletni vročini od sebe nadležne muhe in obade, pa če si jih ne more do kraja znebiti, se umakne v odmaknjen, varen prostor, kjer ga ne morejo doseči. Tako je bil očitno v teh dnevih groze zate najmirnejši in najvarnejši kraj v objemu kolonela, zakaj takrat je bil zagotovo ves spokojen in nežen, daleč od vsakega okupatorskega srda in nasilja.«

Preden sem končal, je že zaihtela, nato jo je stresal vse bolj krčevit jok; navsezadnje je že lovila sapo in vse glasneje ječala. Vzel sem jo v naročje in jo odnesel na Bertino posteljo, saj se bo laže izjokala, če bo ležala. Stopil sem do okna in se zazrl v mrak, ki je vse hitreje ovijal mesto.

Ni dvoma, pretrgati moram z njo; in to hitro, takoj, brez dosti premišljanja. Kaj pa, če bi pretrgal samo na videz, samo za javnost, le za najbolj zagnane aktivistke? Po vojni bodo takšni grehi in prestopki hitro pozabljeni, to ima Johan prav. Že, že, pozabili, bolje odpustili bodo ljudje, toda sam, boš mogel sam pozabiti in odpustiti?

Medtem ko so se mi podile po glavi te in podobne misli, se je umirjala in polagoma povsem utihnila. Najbrž je zaspala, sem pomislil, pa sem kar obstal pri oknu, da je ne bi prebudil.

Tema je že povsem zalila sobo, ko sem po prstih stopil do postelje in se nagnil nad njen obraz. Spala je in komaj zaznavno enakomerno dihala. Toliko je bilo še videti v sobi, da sem mogel, če sem se ji čisto približal, razbrati na obrazu vsako črto. Kako ljub mi je že bil ta lep obraz! Z vso močjo sem se moral zadržati, da je nisem poljubil.

Berti in Johanu, ki sta ta večer sedela v kuhinji izjemoma brez gostov in poslušala radijska poročila — Johan je rad, kadar je le mogel, vrtel radijske gumbe in lovil novice radia Svobodne Jugoslavije, Londona, Moskve, pa tudi sovražnih postaj Ljubljane, Zagreba, Gradca in še kakšnih nemških — sem povedal, da je Helena zaspala, sam pa da bom kar odšel. Berta me je vprašala, če sva se pogovorila. Odgovoril sem ji, da pravzaprav sva se. »In?« je hotela vedeti do kraja. Odgovoril sem ji, da se še nisem čisto dokončno odločil, čeprav je vse tako rekoč že sklenjeno. Če ji sme to povedati, je hotela vedeti. Seveda sme, sem ji žalostno odvrnil, in lepo jo naj pozdravi. Zaželel sem jima še lahko noč in odšel.

Spati se mi v takšnem razpoloženju ni dalo. Tedaj sem se domislil, da bi bilo koristno ponoči obiskati podrejene komande mest in partizanskih straž in se prepričati, kako opravljajo nočno službo.

Zatorej sem se napotil v komando področja, kjer se je dežurni oficir očitno začudeno spraševal, kaj neki me je pripeljalo tja ob nočni uri, ko ni bilo, kot mi je poročal, od nikoder nobenega znaka česa nenavadnega. Ukazal sem mu, naj pripravi bojno patroljo s kolesi, pa tudi zame naj pripravi kolo. Ko je bilo vse nared, smo se odpeljali v svetlo, toplo, poletno noč.

Nočno potovanje s kolesom po cesti do Vinice in nazaj mi je dobro delo. Oglasili smo se v poveljstvu partizanske straže v Dragatušu in na komandi mesta v Vinici, kjer smo ugotovili, kot se pravi, redno stanje: dežurni so bili budni, straže so stale na mestih, nočne patrolje so bile na obhodih. Noben strel se ni to noč utrnil ne kje blizu prek Kolpe, pa tudi kje v dalji okoli Ogulina in Vrbovskega ne; kot da je topla julijska noč vse živo ovila s svojim dobrotnim snom.

Sredi dopoldneva — po nočni poti sem zgodaj zjutraj kar ostal v svoji pisarni — so mi napovedali Heleno. Seveda sem jo takoj sprejel, čeprav sem

bil kar malo nevoljen, ker me je zmotila pri pisanju mesečnega partijskega poročila, pa tudi zato, ker je z najino osebno zgodbo prihajala na komando.

Presunila me je lepotna patina, ki jo ji je dala žalost in grenkoba zadnjih ur. Srce je bilo pripravljeno v hipu vse odpustiti, vendar sem se prisilil, da sem ohranil čisto glavo. Čutil sem, kako mi je nočno kolesarjenje in službeno opravilo k temu pripomoglo.

Da me ne bo prav nič zadrževala, je rekla, le to ji moram obljubiti, da bom prišel zvečer k njej na dom, da se pogovoriva do kraja. Ko mi je še kratko razložila, kje natanko to je in kdaj naj pridem, me je z obema rokama nežno prijela za glavo, me toplo in strastno poljubila in hitro odšla.

Nato sem ves dan nihal v razmišljanju, naj grem zvečer k njej ali ne; v primeru, če bi se odločil, da ne grem, bi ji, seveda, poslal kurirja s pismom. Napisal bi ji preprosto, da sama prav dobro ve, da je najbolje, če se takoj razideva, zakaj vsak dan pozneje bo teže in vse bolj boleče za oba. Hkrati pa sem bil vse bolj prepričan, da bi bilo blede, revno, pravzaprav strahopetno, če bi se tako poslovil. Zato sem navsezadnje zatrdno sklenil, da bom šel.

Z materjo sta stanovali v prvem nadstropju gostilniške hiše nekoliko zunaj mesta. Manjše stanovanje, prirejeno pravzaprav iz dveh sob, sta uživali kot plačilo za materino pomoč v gostilni in gostilničarjevem gospodinjstvu. Mati, doma s kmetov, vajena vseh kmečkih del, jima je pridelala tudi vso poglavitno hrano; z gostilničarjevimi prašiči je zredila še enega ali dva zanj, na gospodarjevih njivah je pridelala krompir, zelje, repo, peso in še kaj tudi za njune potrebe; na vrtu, kjer je tako in tako kot dobra vrtnarica umno in uspešno vrtnarila za vse v hiši, tako da so prihajali meščani občudovat nenadno čudežno rast in plodovitost na gostilničarjevem vrtu; kar je bilo v vojnem času še posebno zavidanja in posnemanja vredno, pa je bilo to, da je imela tudi nekaj svojih gred.

Helena je bila z materjo v belokranjskem mestu pravzaprav begunka s Štajerskega. Saj ni bilo nujno, da se je umaknila Nemcem iz svojega kraja, iz mesta ob Dravi, kjer je imela mati, že dolgo vdova po krojaču, skromno branjarijo, in nato privabila še njo v Belo krajino, tja je prišla za možem. Kakšne mesece pred začetkom vojne se je nanagloma, tako rekoč čez noč zaljubila v študenta gradbeništva in zaživela z njim, kot bi bila poročena. Nekajkrat jo je odpeljal tudi na svoj dom, v vas na Notranjskem blizu Cerknice, in jo predstavil domačim kot zaročenko. Zato ji tudi niso prikrivali, da so premožnejši predvsem od tihotapstva prek bližnje italijanske meje. Odtod torej Lojzetu obilen denar in široko kavalirstvo, kar jo je predvsem pritegnilo in jo tako na hitro pahnilo v njegov objem! Odtod tudi njegova lahkotnost in cinizem, kar pa se ji je odkrivalo pri njem šele postopoma!

Prav zaradi lahkega in hitrega zaslužka je opustil študij na univerzi in se pridružil gradbenikom pri gradnji barak in drugih zgradb, ki so jih v vsej naglici postavljali v Ljubljanski pokrajini za italijansko okupatorsko vojsko. Njegovo skupino so poslali na delo v Belo krajino, njega pa določili za delovodjo v Črnomlju. Ko so končali gradnjo najnujnejših poslopij

za vojsko, kasarni, hlevov, skladišč, lop za topove, tanke in drugo orožje in ostalih, je kar ostal v Beli krajini in se še naprej udingal Italijanom pri javnih delih, s katerimi so se hoteli fašistični oblastniki prikupiti zaslužnemu prebivalstvu. Helena ga je sprva iz Ljubljane samo obiskovala, kmalu pa je tudi njo pritegnilo novo in nenavadno življenje ter okolje, pa se je preselila k njemu za stalno.

To in še kak drug drobec iz njenega nedavnega življenja sem že poznal iz njenih in Bertinih prejšnjih pripovedi in sprotnih besed. Poglavitno pa sem zvedel šele ta večer.

Z materjo sta me lepo in nekako izbrano ter slovesno sprejeli. Njeno mater sem tokrat srečal prvič; po stari kmečki navadi me je pozdravila nadvse spoštljivo, kot se je pač po njeno spodobilo ženski in materi pozdraviti moškega, ki utegne biti še njen zet. Če je k temu le — on, pomislite, še politični komisar, nekakšna visoka šarža pač, pa se kaže še celo potruditi! Tudi za večerjo, h kateri sta me takoj povabili, se je mati očitno potrudila. In takoj pri prvih grizljajih sem se prepričal, da je izvrstna kuharica. Ko sem jo za to tudi brž pohvalil, je bilo videti, da ji je to močno godilo, četudi se je trudila zaradi lepšega svojo kuhinjsko umetelnost zmanjševati. V zategli, pojoči vzhodno štajerski govorici mi je hitela pripovedovati, kako rada je vedno kuhala, poglavito pa se je naučila v gostilni, kamor je šla kot štirinajstletna deklina služiti. Tam je spoznala med prvo vojno tudi moža, saj so vojaki radi prihajali na njene kisle juho.

Po večerji je mati brž pospravila posodje z mize in se umaknila v kuhinjo, Helena pa je prinesla na mizo mimo majolike z vinom, ki smo ga pili že med večerjo, še steklenico žganja, češ saj vem, da ga pije raje kot vino.

Kako je spoznala kolonela?

Že prvič, ko je tisto jesen obiskala moža v Črnomlju, ga je srečala. Lojze jo je zvečer odpeljal v lokal, nekakšen oficirski klub, kjer so se shajali italijanski oficirji iz mestne garnizije. Očitno je bil med redkimi domačimi civilisti, če ne celo edini, ki si je že izbral pristop mednje. Sprva ji to ni bilo všeč, celo pomisleke je imela, ko ji je povedal, kam jo bo popeljal. Pa jo je pomiril, češ da pač mora kdaj pa kdaj tudi tako mednje, če je že čez dan med delom z njimi, in ker ga vabijo; navsezadnje da so njegovi delodajalci.

Tistega večera je bila med njimi tudi kot edina ženska. Ko sta stopila v zelo razsvetljeno sobano, polno italijanskih oficirjev, sedečih pri klubskih mizicah, so se vsi njihovi pogledi zapičili vanjo. Prav čutila je, kako polzijo njihove oči po njej od glave do nog in jo slačijo. Čeprav ji je bilo močno nerodno, se je obrzdala in se povsem mirno in zbrano pozdravila ter rokovala z oficirjema, kapetanom in podporočnikom, pri mizici, kamor jo je Lojze pripeljal in jo predstavil kot ženo.

Kolonelo Alessandro Ferri — pravzaprav je bil takrat še podpolkovnik — je prišel v klub nekoliko pozneje. Ko je vstopil, so vsi oficirji vstali v pozdrav, tudi Lojze, le ona je obsedela. Že tedaj, ko je stopal mimo njihove mizice, je zadržal na njej dolg pogled nenavadno modrih oči, prav

nič italijanskih. Nedolgo zatem, ko se je usedel za mizico, ki je bila očitno vselej njemu na voljo, je poslal k njima svojega pribočnika z vabilom prelepi dami in njenemu spoštovanemu soprogu, sicer pa že staremu znancu, naj se preselita k njegovi mizi. To se ji je zdelo nenavadno in skoraj že neolikano, da bi se morala kot na povelje ukloniti muham nekakšnega domišljavega komandanta, ki se ji še predstavil ni, zato je Lojzetu predlagala, naj ostaneta, kjer sta, saj sta oficirja v njuni družbi kar prijetna. Lojze pa je očitno poznal navade in red v klubu, vabilo pa mu je gotovo tudi godilo, zato jo je, ne da bi jo bil poslušal, potegnil za roko in jo tako rekoč odvelkel h kolonelovemu omizju.

S kolonelom Sandrom — kmalu ji je predlagal, naj ga kar tako imenuje, kot je tudi on začel njo klicati Elen — se je nato v tem klubu srečavala vselej, ko je prišla obiskat Lojzeta. Kmalu se ji je zdelo povsem vsakdanje, da sta odhajala z Lojzetom v prostem času tjakaj na kozarec italijanskega vina ali vermuta in na klepet, pa se je sčasoma spoznala in se sprijateljila tako rekoč z vsemi oficirji iz garnizije. Čeprav so ji domala vsi po italijanski navadi dvorili, ni nihče zaradi kolonela tvegal kaj več mimo lepih besed in kakšnega vzdih. Tudi kolonelo je bil sprva povsem umirjen in samo izrazito pozoren do nje, vendar je s svojim šestim čutom zaslutila, da je to samo njegova načrtna igra približevanja in obkroževanja. Čeprav je to čutila, se ni izmikala njegovim očem, ki so vse očitneje segale po njej. Igra jo je začela zabavati, nato vse bolj privlačevati, dokler se ni nenadoma ovedela, da si Sandra želi. Zato se ji je zdelo kot nekaj samoumevnega, ko ji je predlagal srečanje v Ljubljani.

Ko je po vihravi ljubezenski noči z njim v hotelu Slon v prvih dneh novembra spet odpotovala v Črnomelj, je bilo ravno po Lazih.

Že na vlaku, zlasti po Novem mestu, je bilo čutiti splošno vznemirjenost tako pri potnikih kot pri italijanskih vojaki in karabinjerjih, ki jih je bilo znatno več kot navadno. Po besedah, ki jim je prisluhnila, je razbrala, da so Italijani pred dnevoma tu v hribovski vasi obkolili partizane in jih večidel pobili. Na postaji med Novim mestom in Črnomljem je videla ležati na snegu mladega mrtvega moškega, razoglavega, sezutega in v sami srajci brez suknjiča; ženska, ki je z njo strmela skozi okno na grozljiv prizor, ji je zašepetala, da je bil to tudi eden od njih. Ko je po prihodu v Črnomelj vsa pretresena in zgrožena o tem pripovedovala Lojzetu, ji je podrobneje razložil, kaj se je zgodilo z belokranjskimi partizani v vasi Gornje Laze; zbudilo ji je pozornost, da je o tem pripovedoval povsem mirno in neprižadeto kot o povsem vsakdanji zadevi. Njena groza se je stopnjevala, ko je zvečer videla, kako italijanski oficirji še vedno slavijo zmago. Kolonelo je kar žarel, ko ji je pripovedoval, kako so uničili upornike, enega od kolvodij pa ujeli.

Pravzaprav je ni politika nikoli preveč privlačevala. V prvem letu na univerzi se je družila največ z nacionalisti in se tudi včlanila v njihov klub Edinost, kmalu pa jo je njihova patetična zagrizenost za abstraktno jugoslovanstvo odbila, pa se je prepisala v zmernejše in liberalnejše nacionalistično akademsko društvo Jadran, s tem da so bile njene simpatije vse bolj

na strani levičarskega Slovenskega kluba. K temu je pripomoglo tudi to, da so delovali v njem nekateri dobri znanci in kolegice, ki so jo vedno vnovič presenečali s svojo predanostjo stvari, ki so se ji zapisali z dušo in telesom, z razgledanostjo in stvarnostjo pri presojanju dogajanj doma in po svetu, zlasti pa s skromnostjo in mirom, kako so sprejemali na svoja ramena vsa odrekanja in za poglede povprečnega človeka včasih nerazumljivo težke in tvegane naloge. Vsi ti do enega so bili tedaj že v partizanih ali pa so pridno delovali za Osvobodilno fronto. Nekatere je še srečavala v Ljubljani ali na vlaku, kadar se je peljala v Belo krajino, poklepetala kdaj pa kdaj s kom, vendar ji ni nihče nikoli omenil svojega skrivnega uporniškega dela niti je niso poskušali pritegniti vanj. Bržčas so presodili, da bi bil zaman ves trud, da bi naredili iz nje vsaj povprečno borko, če že ne junakinje.

Kar so oni očitno spoznali in presodili o njej že prej, se je začelo odkrivati njej sami v vsej goloti prav v tistih dneh, ko je kruta resničnost osvobodilnega boja z vso močjo in grozovitostjo trčila ob njo. Njena temeljna odmevnost na vse to pa je bil strah, pošasten strah. Ne samo strah pred smrtjo, na to sploh ni smela pomisliti, strah pred vsemi znanimi in še neznanimi tegobami in težavami, ki jih je vseboval in kot ujmo prinašal s seboj novi, surovi čas. Nenadoma se je ovedela, da se ne boji samo telesnih težav, mučenja, kar je bilo že povsem vsakdanje, če so te prijeli, da si bil osumljen kakršnega koli uporništva ne samo proti okupatorju in okupaciji, temveč tudi vsem drugim manjšim človeškim tegobam tega časa: pomanjkanju, gladu, mrazu, raztrganim čevljem, ponošeni obleki . . .

Razum in srce sta ji venomer dopovedovala in jo vnovič in vnovič opozarjala na to, da je njeno mesto prav takó samo na strani osvobodilnega boja svojega naroda, pa četudi samo z najskromnejšim deležem, vendar jo je podzavestni nagonski strah venomer odvrčal od vsakega tveganja z močjo, ki se ji ni mogla upreti. Ščasoma vsega tega, kar se je resnično dogajalo okoli nje, preprosto ni več videla niti doumevala, pa se povsem prepuščala struji, ki kakor da je tekla in jo varno nosila le mimo bleščečih oaz miru, blaginje in ljubezni.

V začetku 1942. leta se je za stalno preselila k Lojzetu v Črnomelj, pa tudi njena mati je prišla k njima. Ljubezen s kolonelom je sprva prikrivala pa odhajala z njim na ljubezenske sestanke v Novo mesto ali v Ljubljano z izgovorom na opravke na univerzi, nakupe ali obiske pri znancih, ščasoma, ko je sprevidela, da je ta njuna zveza že javna tajna, pa sta se začela sestajati kar pri njem. Ko je odkrila, da za to ve tudi Lojze, pa da si tega prav nič ne žene k srcu, sploh ni več prikrivala svojih poti v kolonelo sobo v mestu. Včasih je ostala pri njem kar po več dni zapored, pa jo je kolonelo, če je le utegnil, obiskoval tudi čez dan; kadar ga ni bilo v mestu, ker je odšel na posvet v divizijo v Novo mesto ali na korpus v Ljubljano, pozneje pa vse pogosteje na dnevne ali večdnevne pohode nad partizane, ji je prijala tišina njegove sobe, pa je spala, se predajala lenuharjenju in sanjarjenju, dosti je brala, zlasti italijanske knjige, da se je izpopolnjevala v italijanščini. Enkrat je celo odpotovala s Sandrom v Italijo; on je šel domov v Verono obiskat družino, njo pa je medtem pustil v Be-

netkah. Ko so spomladi 1943 premestili Sandrov polk iz Črnomlja v Novo mesto, se je do kapitulacije Italije zadrževala večidel kar pri njem in je le občasno prišla za kakšen dan k mami, da jo je oprala in jo založila z dobrotami iz shrambe in kleti. Lojze je kmalu zatem, ko se je preselila h kolonelu v Novo mesto, izginil iz Črnomlja, pa ga ni nikoli več videla; govorili so, da se je nekaj vrtel okoli bele oziroma plave garde in v prevratnih dneh ob italijanski kapitulaciji padel.

Vsa slepila, ves lažni blišč, kateremu se je predajala dve leti, v naivni misli, da jo bo obdajal in jo varno izdvajal od vseh tegob vojnega časa, se je ob kapitulaciji Italije v hipu razblinilo. Od vsega ji je ostal samo — strah! Prav tisti divji, živalski strah, pred katerim je ti dve leti bežala, se mu izmikala in si našla varno pribežališče pred njim v kolonelovem naročju, je bil zdaj tu, trd in neizprosni, in nobene ovire ni bilo, ki bi mu preprečevala, da je ne zagradi prav za vrat.

S Sandrom se ni utegnila niti prav posloviti. Tisto dopoldne je prihitel v bojni opremi s šlemom na glavi z vojakoma, ki sta hitela odnašati njegove kovčke na manjši vojaški kamion; poljubil jo je in ji stisnil roko, rekel samo nasvidenje in že ga ni bilo več. Niti odzdraviti mu ni utegnila, le solzi sta ji neslišno spolzeli po licih, ko je skozi okno zrla za avtom, ki se je z največjo naglico pognal po cesti spred hiše.

Z znanko, ki je prav tako prek noči »ovdovela« po italijanskem ofircirju, sta se kar peš napotili domov, zakaj vlaki niso več vozili, pa tudi nihče še ni vedel nič natančnega, kdaj bodo spet zapuhali iz Novega mesta proti Beli krajini. Odkoračili sta v vročem poletnem dnevu iz mesta, ki je vrelo v osvobodilnem zanosu, po prašni cesti proti Gorjancem, z edino željo, da se brez zapletljajev prebijeta do doma. Doma, pri materi se še ni utegnila prav usesti, da si odpočije in ohladi noge od pospešene hoje v lahkih poletnih čevljih po trdi cesti, že so bili partizani na vratih, o čemer mi je že pripovedovala.

In potem?

Zakaj se ni vsaj tedaj, ko ni bilo nobene neposredne nevarnosti več, v osvobojenem mestu pridružila osvobodilnemu gibanju in poprijela za kakršno koli delo? Le tako bi znabiti še utegnila zbrisati s sebe neprijetni madež.

Saj je poskusila, ko se je za silo otresla strahu pred partizani, ki jo je še lep čas prav hromil, pa je vselej in povsod naletela na neprobojen zid nezaupanja in večnega vzdeвка »kolonelica«. Nekdo ji je zabrusil kar naravnost: »Le s svojo krvjo si bo oprala to sramotno ime!« Zato je premišljevala tudi o tem, da bi stopila v bojno partizansko enoto, če bi jo sprejeli, ali že kje, kjer je ne bi poznali, pa ji je takoj upadel pogum. Že sama misel na boj, na krogle, ki bi ji sikale okoli glave, na granate in mine, ki bi se razpočile v njeni bližini, na letalske bombe, ki bi s piskom, ki parajo človekovo srce in dušo, letele proti njej, jo je povsem ohromila, kaj šele bi bilo v resničnih okoliščinah bojišča.

Vsak se sprva boji, potem pa se privadi, sem jo hitel prepričevati, kot se pač v življenju privadiš vsega, česar se moraš. Res pa ni nikoli prijetno

in te strah vnovič stisne za vrat in se ti zagriže v drobovje, ko se ti botra smrt približa za dosegljaj roke. Vendar takrat pač stisneš zobe in raje pomisliš na kaj lepega v prihodnosti, ki je pred teboj, kot bi smrti sploh ne bilo.

Hkrati pa sem se spomnil nekaterih znancev in sodelavcev v partiji, ki so prav tako zaradi strahu, ki jih je čisto omrtvičil in jim tako rekoč odvzel vsako razičnost, omagali in klavrno odpadli iz bojnih vrst, ko se je boj začel za vsakega življenjsko nevarno razvnamati. Pred oči mi je prišel zlasti prijatelj Jurij, simpatizer komunistov od nog do glave, kot bi rekel sam, sicer pa vedno navdahnjen šaljivec, pa tudi rojen dvomljivec, kako je takoj v začetku osvobodilnega boja povsem izgubil glavo. Kar naravnost in odkrito nam je dopovedoval, ko smo mu hoteli zaupati prve, še prav nič posebno tvegane naloge, naj ga za božjo voljo pustimo v miru, ker da ga je preveč strah, pa tako in tako ne bi mogel opraviti, kar mu naročamo. In smo ga res pustili v miru, saj kaj bi drugega z njim, ko pa je bil resnično kot kup nesreče. Po svoje, po švejkovsko se je norčeval iz fašizma z italijanskimi vojaki, s katerimi je večkrat popival, nam pa prinašal »novice«, ki jih je zbežal iz njih; včasih je bila kakšna celo v korist. Pozneje so ga vseeno odgnali v internacijo na Rab, kjer pa se je čisto zapustil in kmalu umrl. Od strahu ga je vzelo, so pripovedovali vrstniki, ko so se vrnili kot partizani z rabsko brigado in so potem nekatere po njeni razpustitvi dodelili k nam v Gubčevo.

Ura je bila že čez polnoč, ko je bilo njene izpovedi konec. Mati je v kuhinji, kjer je bilo tudi sicer njeno ležišče, najbrž že zdavnaj zaspala, saj je bilo že dolgo, ko je nama zaželela lahko noč, mene pa zaupljivo še povabila. Kar mislil sem si, koliko ji je bilo do tega, da bi dobila Helena po vseh teh peripetijah kolikor toliko spodobnega moža!

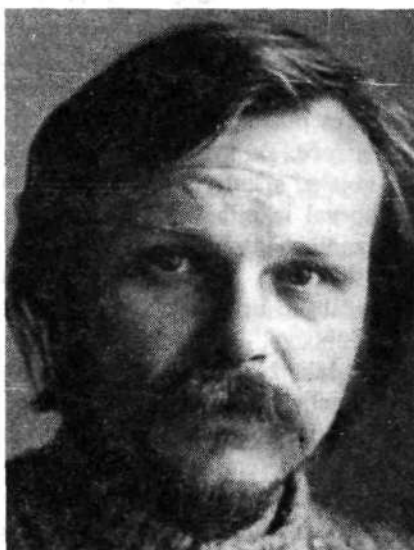
Sam sem medtem izpraznil že drugo majoliko in pokadil lepo število cigaret rama, ustaške drave, kot smo jim rekli. Tudi Helena si je med pripovedjo nekajkrat napolnila šilce z žganjem in ga vedno izpila na dušek. Vendar se mi je zdelo, kot da se naju noče pijača prav nič prijeti. Šele pozneje sem uvidel, da sva bila vendarle oba kar pošteno okrogla.

Ko sva obsedela v nenadni tišini sobe, v katero so skozi na stežaj odprto okno kar venomer pljuskali topli valovi nežne poletne noči, sem nekako čutil, da bi bilo grdo in hinavsko od mene, če bi se zdaj kar dvignil, jo hladno pozdravil in odšel. Če drugega ne, sem pomislil, vsaj kakšno toplo, spodbudno besedo ji moram izreči v tej poslovilni noči!

Pa ni bila niti poslovilna niti najina zadnja skupna noč; bila pa je najlepša in najrazkošnejša ljubezenska noč, kar sem jih dotlej doživel. Tudi to je povzročilo, da se s Heleno nisva razšla do mojega odhoda na Štajersko, pa še takrat sva si obljubila, da se bova po koncu vojne poiskala. S Štajerskega sem ji tudi nekajkrat pisal. Vse je preobrnila na glavo Stanka, moja peta in zadnja partizanska ljubezen. V poveljstvu VDV brigade, v katerem sem bil politični komisar, je bila administratorica, sicer pa doma iz Celja. Med osvobodilnim poletom na Štajerskem spomladi 1944 je prišla v partizane, v domačem mestu pa je že dve leti delovala kot skojevka. Da

me je tako hitro pritegnila, je bilo najbrž krivo tudi to, ker je bila v marsičem podobna Heleni: prav tako je bila temna, visoka in vitka in ženstvena seveda. Dva meseca pred osvoboditvijo, takrat je bila naša brigada z glavnino na Pohorju, potemtakem v prvih pomladnih dneh marca, mi je nenadoma zaupala, da je noseča. Nato sem se odločil tako rekoč čez noč in naju je politični komisar 14. divizije čez en teden poročil.

Heleni sem drugi dan po poroki vseeno napisal kratko pismo o tem. Čeprav je bil to zadnji stik z njo, je pravzaprav nikoli nisem čisto pozabil.

Niko
Goršič

Pesmi

sekire blodijo skozi
vrste hlipajo v zboru
trhli hlodi se vsipajo v zelene hrošče
skozi listje ščebečejo sinice
tilnik pada vznak
krik se vije za oblak
temni pesek škropota na tlak
kjer leži vznak
temni fant
z rezilom v duši
z ječo v grudih
s semenom za pasom
tenka nit
se lije v svit
kje bo zakrit